

OPĆINSKI I PARLAMENTARNI IZBORI U KOPRIVNIČKOM KOTARU 1920. GODINE

MUNICIPAL AND PARLIAMENTARY ELECTIONS IN KOPRIVNICA COUNTY IN 1920

Ivica Miškulin

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje

Ante Starčevića 8, 35000 Slavonski Brod
Republika Hrvatska
hi-povijest@sb.htnet.hr

Primljeno / Recieved: 11. 5. 2004.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 5. 2005.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

UDK/UDC 328(497.5-35 Koprivnica)"1920"

352.074.1(497.5-35 Koprivnica)"1920"

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

SAŽETAK

U radu autor na temelju dostupnog arhivskog materijala, stranačkog i drugog tiska te relevantne literature analizira tijek predizbornih aktivnosti, ali i rezultate općinskih i parlamentarnih izbora u koprivničkom kotaru 1920. godine. I općinski i parlamentarni izbori pokazali su da je Hrvatska pučka seljačka stranka Stjepana Radića najjača politička snaga u kotaru. Kao posebnost političkih nadmetanja u koprivničkom kotaru treba istaknuti važnu ulogu koju su u njima igrale različite strukovne organizacije u Koprivnici, napose Savez obrtnika. Upravo njihovom podrškom, a nakon parlamentarnih izbora u studenome 1920. godine, Hrvatska zajednica postat će opasan konkurent Radićevoj stranci u gradu Koprivnici.

Ključne riječi: općinski izbori, parlamentarni izbori, koprivnički kotar

Key words: municipal elections, parliamentary elections, Koprivnica county

UVOD

Novostvoreno Kraljevstvo/Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) definiralo se kao država parlamentarnog tipa. To je značilo da političke stranke imaju ulogu jednog od temeljnih nositelja sveukupnog političkog života. Stvarni utjecaj neke političke stranke bio je vidljiv tek nakon provedenih općinskih, gradskih i parlamentarnih izbora. U prilogu će biti obrađeno djelovanje političkih stranaka u koprivničkom kotaru od polovice 1919. do izbora za Ustavotvornu skupštinu, kada su općinski i parlamentarni izbori 1920. godine predstavljali prvo političko izjašnjavanje stanovništva koprivničkoga kotara u Kraljevini SHS.

U svrhu što potpunijeg razumijevanja stranačkih borbi u koprivničkom kotaru 1920. godine, kada su održani općinski i parlamentarni izbori, treba nešto reći o etničkoj i socijalnoj strukturi stanovništva kotara te dostignutom stupnju ekonomskog razvoja. Iako statistička građa o tom

problemu (popisi stanovništva 1910. i 1921. godine) ne otkriva točnu brojnost pojedine etničke skupine u koprivničkom kotaru, preko podataka o jezičnoj i vjerskoj strukturi koju popisi donose moguće je odrediti približnu etničku kartu kotara.

Prema popisu stanovništva iz 1910. godine upravni kotar Koprivnica (uključujući i grad Koprivnicu) imao je 41.224 stanovnika. Dominantnu etničku skupinu u kotaru činili su Hrvati. Naime, od ukupnog broja stanovništva kotara njih 38.903 ili gotovo 95% izjasnilo se govornicima hrvatsko-srpskog jezika. Oduzmemo li od toga broja stanovnike kotara koji su se izjasnili pripadnicima pravoslavne vjeroispovijesti (u samom popisu je taj termin zamijenjen terminom grčko-istočni), za koje se, u većini, može smatrati da predstavljaju srpsku etničku skupinu, Hrvati u ukupnom broju stanovništva kotara sudjeluju s većinskih 82%. Prema istoj metodi računanja, a koja ima svojih manjkavosti, Srbi su 1910. godine činili nešto više od 13% (13,09%) stanovništva kotara. Karakteristično je da je srpska etnička skupina, gotovo u cijelosti, bila prisutna u upravnim općinama Podravski Novigrad i Sokolovac. Koprivnički kotar se mogao, prema popisu stanovništva iz 1910. godine, ako ne prema brojnosti pripadnika manjinskih naroda, a ono prema njihovoj raznolikosti, smatrati prilično šarolikim. Tako iz popisa 1910. godine vidimo postojanje mađarske, njemačke, židovske, slovenske, češke, talijanske i slovačke manjine.¹ Treba spomenuti da su određeni autori podatke iz popisa 1910. godine, a koji poznaje samo za određivanje etničke karte nekog područja korisne podatke, izjašnjavanje stanovništva u kategorijama materinskog jezika i vjeroispovijesti uzimali kao konačne.²

Jedanaest godina kasnije, 1921. godine, ponovno je proveden popis stanovništva, ali sada u novoj državnoj tvorevini - Kraljevini SHS. Prema rezultatima tog popisa, u koprivničkom kotaru je živjelo 40.650 stanovnika. Iako ni taj popis nije predvidio izjašnjavanje po etničkoj (nacionalnoj) pripadnosti, nego je, poput svog prethodnika, koristio samo kategorije materinjeg jezika i vjeroispovijesti, i iz njega se mogu saznati korisni podaci o etničkoj karti kotara. Hrvati su i dalje ostali dominantna etnička skupina čineći više od 84% stanovništva kotara. Broj Srba se nešto smanjio (1921. godine čine oko 12,5% stanovništva kotara), ali najzanimljivije promjene dogodile su se u brojnosti etničkih manjina. Brojnost mađarske manjine pala je na ispod polovice iz 1910. godine, sličan pad u brojnosti bilježe i pripadnici njemačke manjine, a i većinu ostalih pripadnika manjinskih naroda karakterizira smanjenje brojnosti.³

Središnja gospodarska djelatnost stanovništva koprivničkoga kotara bila je poljoprivreda, no uz poljoprivredu i njoj srodne vrste zanimanja, mnogo se ljudi bavilo trgovinom te različitim vrstama obrta (prije svega obradom drva i raznih vrsta kovina). U velikom udjelu u socijalnoj strukturi kotara sudjelovalo je činovništvo, a mnogo je ljudi pripadalo kategoriji slobodnih zvanja te vojsci.⁴

U administrativno-upravnom i gospodarskom središtu koprivničkoga kotara, gradu Koprivnici, koji je, prema popisu stanovništva iz 1921. godine, brojao 8115 stanovnika, poljoprivreda je zauzimala središnje mjesto u gospodarskoj orijentaciji stanovništva, ali ne više u tako dominantnom odnosu naspram ostalih gospodarskih djelatnosti, kakav je karakterističan za seoska naselja koja okružuju grad. Kako je sam popis u svrhu otkrivanja socijalne strukture Koprivnice praktički neupotrebljiv, značajan doprinos u njezinu rasvjetljavanju dao je jedan od

¹ *Popis žiteljstva od 31. XII. 1910. u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1914., 218-223.

² Usporedi Milan KOVAČEVIĆ, *Iskaz o žiteljstvu kraljevina Hrvatske i Slavonije s popisom izbornih kotara*, Zagreb 1917. Prema Kovačeviću etnička karta koprivničkog kotara prema popisu stanovništva iz 1910. godine izgledala je ovako: Hrvati - 33.807, Srbi - 5096, Slovenci - 408, Česi - 147, Slovaci - 11, Rusini - 1, Mađari - 924, Nijemci - 281, Rumunji - 1, Talijani - 13 te ostali i nepoznato - 535. (*Isto*, 12-13.)

³ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I. 1921. godine*, Sarajevo 1932., 252-253.

⁴ *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939.*, knj. I, Zagreb 1940., 308-309.

najistaknutijih stanovnika grada, Rudolf Horvat.⁵ Svoja saznanja o Koprivnici Horvat je objavio u članku "Koprivnica u svjetlu statistike" u koprivničkom tjedniku Demokrat. Prema Horvatu članku, grad Koprivnica prostirao se na 61.55 km² površine, u njemu je živjelo 8008 stanovnika ili 130 stanovnika po četvornome kilometru površine. Od toga je 19,99% otpadalo na livade, 19,09% na šume te 3% na vinograde. U Koprivnici je dominantni materinski jezik stanovništva bio hrvatski (Horvat navodi da je hrvatskim govorilo 90,52% žitelja grada). Uz dominantnu hrvatsku većinu, u gradu je živjelo 123 "pravoslavna" stanovnika te 177 Slovenaca, 57 Čeha, 271 Mađar i 323 Nijemca. U gradu je djelovalo sedam različitih industrijsko-obrtničkih ustanova (tvornica Danica, plinara, paromlin, uljana, dvije ciglane te postrojenje za preradu ugljena). Tek na kraju članka Horvat pokazuje da on svoja saznanja dijelom temelji i na popisu stanovništva iz 1910. godine jer na jednom mjestu autor napominje da je u Koprivnici "1910. boravilo 1059 obrtnika".⁶

OPĆINSKI IZBORI U KOPRIVNIČKOM KOTARU 1920. GODINE

Prvo političko izjašnjavanje stanovništva u Kraljevini SHS dogodilo se početkom 1920. godine. Bili su to općinski izbori koji ipak nisu održani u isto vrijeme na području cijele države. Razloga za takvo neujednačeno održavanje općinskih izbora bilo je mnogo, no jedan je imao posebnu težinu. Sve prisutnije nezadovoljstvo stanovništva u Hrvatskoj (uz Hrvatsku i Slavoniju, ono je najprisutnije bilo u Bosni i Hercegovini te Makedoniji) predstavljalo je osnovni razlog zbog kojeg se režim odlučio na takvu mjeru. Oštri postupci vlasti (žandarmerijskih i vojnih), od kojih mnogi do tada nisu bili poznati u Hrvatskoj i Slavoniji, vodili su sve većoj radikalizaciji seljaštva.⁷ U konačnici je nezadovoljstvo preraslo u otvorenu seljačku pobunu protiv režima u županijama sjeverozapadne Hrvatske početkom jeseni 1920. godine.⁸

Izborni zakon po kojem su provedeni općinski izbori 1920. godine predstavljao je značajan napredak u odnosu na izbornu zakonodavstvo Austro-Ugarske Monarhije. Prije svega treba spomenuti da je uklonjen kurijalni sustav na kojem su se ranije zasnivali izborni zakoni za općinske odbore i gradska zastupstva. Osim toga, uvedeno je tajno pravo glasa u izborima za gradska zastupstva, a "aktivno su biračko pravo dobile i neke žene".⁹ U usporedbi sa sljedećim političkim izjašnjavanjem stanovništva, a ono se dogodilo već u jesen iste godine, općinski izbori 1920. godine u Hrvatskoj i Slavoniji provedeni su u prilično liberalnom ozračju. Činjenicu da do izraženijeg uplitanja režima u provođenje općinskih izbora nije došlo neki autori objašnjavaju pretjeranom sigurnošću vladajućih centralističkih snaga u njihov povoljan ishod.¹⁰

⁵ O njemu vidi više u: *Zbornik radova u povodu 50. obljetnice smrti (1947. - 1997.) i 125. obljetnice rođenja (1883. - 1998.)* "Dr. Rudolf Horvat. Život i djelo", Koprivnica 1998.

⁶ "Koprivnica u svjetlu statistike", *Demokrat*, (Koprivnica), I/1919., br. 24, 2.

⁷ Kao primjer takvih odluka vlasti, osobito vojnih, a koje nisu bile poznate seljaštvu u Hrvatskoj, navodimo zapovijed komandanta zagrebačkog pješadijskog puka, potpukovnika Petra Teslića, izdanu na samom početku 1919. godine. Središnje mjesto u toj zapovijedi zauzima isticanje tjelesne kazne batinanja pa se čak i onome tko blago batina "imade se istomu toliki broj oštrih batina odmjeriti". Vidi Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, sv. I, Zagreb 1961., 178-180.

⁸ O tome više u Bogumil HRABAK, "Radikalizacija seljaštva u Hrvatskoj i Slavoniji 1919. i 1920. godine", *Zbornik Historijskog instituta Slavonije* (dalje ZR. HIS), 10/1973., 13-80.

⁹ Usp. Anto MILUŠIĆ, "Politički i pravni aspekti općinskih izbora u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. godine", *ZR. HIS*, 7-8/1970., 67-219.

¹⁰ Usp. Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. - 1935.*, Zagreb 2002.

Zakonska uredba o raspuštanju svih općinskih i gradskih zastupstava donesena je krajem studenoga 1919. godine. Do kraja siječnja 1920. godine nizom uredbi u kojima se obrazlaže izborni zakon vlasti Kraljevine SHS definirale su osnovne karakteristike zakona po kojima će se provoditi općinski izbori.¹¹

Središnja politička stranka u koprivničkom kotaru, čak i prije provođenja samih izbora, bila je Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS) Stjepana Radića. Stranka u predizbornu borbu nije ušla s unaprijed pripremljenim komunalnim programom. Jedini programski dokument HPSS-a, koji bi se mogao gledati u tom kontekstu, objavljen je u središnjem stranačkom glasilu *Slobodni dom* u vrijeme kada su se u nizu mjesta u Hrvatskoj i Slavoniji izbori već počeli održavati. Središnje mjesto u tom dokumentu zauzima isticanje seljaštva, kao dominantno najbrojnijeg dijela populacije, a time i s najviše prava. U dokumentu pod nazivom *Stari i novi temelji stranke* ističe se da seljaštvo ima pravo “da cijelom državom vlada i upravlja i da svoju domovinu i državu uredi prema načelu narodnog samoodređenja” te da ima “u svom neograničenom vlasništvu svu hrvatsku zemlju”.¹² No, prava snaga, a time i uvjerenje u uspjeh na izborima Radićeve stranke ležala je u neumornom radu stranačkih agitatora na terenu. Doduše, u ovom slučaju HPSS je mogao i prilično unaprijed biti uvjeren u sigurnu pobjedu, i to prije svega zato što je ideologija braće Radić već neko vrijeme bila čvrsto ukorijenjena u pučanstvu koprivničkoga kotara.

Stranačka agitacija HPSS-a u sklopu predizbornih napora u koprivničkom je kotaru svoj vrhunac doživjela u ožujku 1920. godine. Nositelj tog predizbornog djelovanja stranke bio je Rudolf Horvat koji je 7. ožujka održao velik skup HPSS-a u Peterancu. U govoru koji je potrajao cijeli sat Horvat je okupljenom mnoštvu objašnjavao program stranke. Zanimljivo je istaknuti da su na skupu bili prisutni i pripadnici mjesne inteligencije koji su zahvalili “dru. Horvatu, što je s toliko topline podučio narod, koji već godinu dana nije znao naći pravi izlaz iz ove političke zbrke”.¹³ Skupština u Peterancu, uz izvrsan pokazatelj sve uspješnijeg prodora ideologije HPSS-a u seljačkim redovima, imala je i svoj nastavak. Peteračka skupština HPSS-a važna je i po rezoluciji koja je tada donesena, a koju stranački tisak ne spominje. Sadržaj rezolucije pokazuje na koji su način agitatori HPSS-a znali povezati aktualne probleme hrvatskog seljaštva sa svojim programskim odrednicama, postavljajući na taj način stranku na mjesto jedinog istinskog branitelja interesa hrvatskog naroda u Kraljevini SHS. Rezolucija se sastoji od pet točaka. U prvoj točki se traži ukidanje nepravednog omjera zamjene bivših austrougarskih kruna za jugoslavenske dinare. Pri tome valja istaknuti da se traži ispravljanje te nepravde u ime “naroda Peteranca” te da je ona učinjena “bez pitanja naroda”.¹⁴ Dalje se u rezoluciji traži pripojenje hrvatskih krajeva pod talijanskom okupacijom, pri čemu su Talijani okarakterizirani epitetom “neprijatelj” hrvatskog naroda. Važno mjesto u rezoluciji “naroda u Peterancu” zauzima i zahtjev Zemaljskoj vladi u Zagrebu (u tekstu rezolucije se Zemaljska vlada naziva hrvatskom vladom) “da kod ministarstva izposluje da naši sinovi u vojnoj službi ne moraju služiti u Albaniji i Macedoniji, nego u Hrvatskoj, kako je to od vjeka bilo”.¹⁵ Utjecaj ideologije HPSS-a najprisutniji je u trećoj i četvrtoj točki rezolucije. Poveznica između te dvije točke bio je pojam “seljačkog i radničkog prava”. Kategorički se zahtijeva njegova potpuna provedba koja

¹¹ A. MILUŠIĆ, *Politički i pravni aspekti*, 121.

¹² *Isto* 163.

¹³ “Iz HPSS-Skupština u Peterancu”, *Slobodni dom*, (dalje SD), Zagreb, XIV/1920., br. 3, 4.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, (dalje HDA), Predsjedništvo Zemaljske vlade, (dalje PrZv), sv. 6-14/4534/1920., kut. 1048, Rezolucija iz Peteranca od 7. ožujka 1920.

¹⁵ *Isto*.

predstavlja jedini način da se stane na kraj sveprisutnom osiromašenju stanovništva. Četvrta točka predstavlja i najvažniji dio rezolucije. U njemu se oštro osuđuje osvajački militarizam i grabežljivost carskih i kraljevskih obitelji (!) koji je svoje utjelovljenje dobio u strahovitu iskustvu svjetskoga rata. Kako je ta rezolucija nastala već u drugoj godini postojanja Kraljevine SHS, države u kojoj je, uz proklamiranu važnost parlamenta, monarh ipak bio čimbenik s najvišim ovlastima, postaje jasnije njezino pravo značenje. To je jasno i istaknuto u rečenici u kojoj se konstatira uvjerenost hrvatskog seljačkog naroda “da se seljačko i radničko pravo daje do kraja provesti samo u neutralnoj seljačkoj republici”.¹⁶ Stoga je ta rezolucija i prije parlamentarnih izbora u jesen 1920. godine, na kojima se odlučivalo o uređenju Kraljevine SHS, predstavljala potvrdu čvrstog republikanskog uvjerenja hrvatskog seljaštva u koprivničkom kotaru.

Osim HPSS-a, u koprivničkom kotaru kandidirane su i liste Hrvatske zajednice (HZ)¹⁷ te Socijalističke radničke partije Jugoslavije - komunisti (SRPJ).¹⁸ Zajedničari su bili jedina politička snaga u Hrvatskoj i Slavoniji koja je u predizbornu kampanju za općinske izbore 1920. godine ušla s detaljno razrađenim komunalnim programom. Postavljajući u prvi plan zahtjev da se općinama i gradovima osigura najšira autonomija, zajedničari su inzistirali na njezinu socijalno-kulturnom karakteru.¹⁹ I komunisti su tražili osiguranje općinske autonomije, ali su njihovi zahtjevi bili pod dominantnim utjecajem komunističke ideologije pa je općinska autonomija, u njihovim očima, bila neraskidivo vezana uz organiziranje komunističkog društva “sa općom obavezom rada i društvenim vlasništvom svih sredstava za proizvodnju”.²⁰ Pokušaji pripadnika Demokratske stranke (DS) da rašire svoju organizaciju u seoskim naseljima kotara često su završavali neslavno. Skupštinu DS-a, koju je u Novigradu Podravskom pokušao održati nadšumar Vlado Odžić u lipnju 1919. godine, pripadnici HPSS-a, na čelu sa seljakom Franjom Vrtarom, pretvorili su u manifestaciju republikanstvu Radićeva stranke.²¹

Rezultati općinskih izbora (iz dostupne građe može se rekonstruirati samo broj mandata) u seoskim naseljima koprivničkoga kotara 1920. godine prikazani su u tablici 1.²²

Rezultati općinskih izbora 1920. godine u seoskim naseljima koprivničkoga kotara pokazuju uvjerljivu pobjedu Radićeva HPSS-a. No, s obzirom na činjenicu već prijeratne učvršćenosti te stranke u ovom kraju, socijalnu strukturu tih seoskih naselja te raširene predizborne promidžbe HPSS-a, rezultati su

Tablica 1.

Upravna općina	Uk. broj mandata	HPSS	HZ	SRPJ
Drnje	12	12	0	0
Gola	18	18	0	0
Hlebine	12*	11	0	0
Peteranec	12	8	4	0
Rasinja	18	18	0	0
Kop. Ivanec	12	12	0	0
Sokolovac*	18	/	/	/

* U upravnoj općini Hlebine za jedan mandat došlo je do užeg izbora.

* U upravnoj općini Sokolovac izbori nisu održani.

¹⁶ Isto.

¹⁷ O postanku i političkom djelovanju HZ-a vidi u Hrvoje MATKOVIĆ, “Hrvatska zajednica. Prilog proučavanju političkih stranaka u staroj Jugoslaviji”, *Zbornik radova “Istorija XX. veka”*, V/1963., 5-134.

¹⁸ U lipnju 1920. godine SRPJ(k) mijenja ime u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ).

¹⁹ A. MILUŠIĆ, *Politički i pravni aspekti*, 159.

²⁰ Isto, 148-155.

²¹ “Skupština demokratske stranke u Novigradu”, *Demokrat*, I/1919., br. 19, 2. Skupština je završena donošenjem rezolucije u kojoj središnje mjesto zauzima zahtjev za federativnim uređenjem Kraljevine SHS. (A unutra neka smo jedna federativna država kao što je Amerika i neka imamo svoju pokrajinsku vladu u Zagrebu. Isto.)

²² HDA, PrZv, 6-14/10096/1919.-1725/1920., kut. 988; HDA, Grupa XXIII, Izbori u Kraljevini Jugoslaviji, inv. broj 30; Savo VELAGIĆ, “Izbore između dva svjetska rata (Kotari Đurđevac, Koprivnica, Varaždin, Ludbreg)”, *Podravski zbornik*, 26/27/2000/01., 117-130.

očekivani. Seljaštvo koprivničkoga kraja već se na ovim izborima čvrsto opredijelilo za politiku Radićeve stranke.

Neodržavanje izbora u upravnoj općini Sokolovac izazvalo je reakciju pučanstva te općine. U predstavnici banu Hrvatske i Slavonije od 9. lipnja 1920. godine ističe se da su vlasti (Zemaljska vlada) na tu činjenicu već dva puta upozoravane, ali "sve do sada ništa učinjeno nije akoprem je obećano da će nam izbori u što kraćem vremenu raspisani biti".²³ Predstavku je potpisalo osam istaknutih seljaka te općine, a čini se da je takav postupak vlasti doveo do solidarnosti hrvatskih i srpskih seljaka u sokolovačkoj općini.²⁴

Gradski izbori u Koprivnici bili su u središtu zanimanja kako samog koprivničkoga građanstva, tako i šire javnosti. No, prije nego što su gradski izbori obavljani po novom izbornom zakonu, koprivničko građanstvo je već jedanput izašlo na birališta. Sredinom rujna 1919. godine u Koprivnici su održani gradski izbori, još po starom izbornom zakonu. Kako je predizborna borba za ove gradske izbore uvelike utjecala na kasniji razvoj političke situacije u gradu i njih je u ovom prilogu potrebno obuhvatiti.

Najjača politička snaga u Koprivnici bila je organizacija HPSS-a.²⁵ Uz seljačku stranku, u predizbornu utrku za mandate u gradskom zastupstvu Koprivnice ušle su i brojne strukovne organizacije. Osim činovničke (Činovnički savez) i trgovačke organizacije (Trgovački savez), jedno od istaknutijih mjesta u predizbornoj borbi zauzimati će i organizacija obrtnika (Savez obrtnika) u Koprivnici. Obrtnička organizacija izdavala je tada jedini izlazeći tjednik u gradu *Demokrat*, što joj je povećavalo političku važnost. No, treba primijetiti da je *Demokrat* bio otvoren i za iznošenje stajališta ostalih političkih i strukovnih organizacija u Koprivnici.

Činovnička organizacija u Koprivnici je prva predložila ujedinjenu listu svih strukovnih organizacija. Još u kolovozu 1919. godine, na sastanku činovničke organizacije, predloženo je da na takvoj listi činovnicima pripadne osam mjesta. Taj je prijedlog nedvojbeno stavljao činovničku organizaciju u dominantan položaj u odnosu na ostale organizacije. Zbog toga je *Demokrat* bio prisiljen reagirati na takvu odluku činovnika. Osnovni razlog zbog kojeg je taj prijedlog činovnika *Demokratu* bio neprihvatljiv bio je što se u očima građanstva činovništvo tretira strancem "jer je [činovnik] amo samo premješten, a opet će odavle dalje premješten biti".²⁶ List je, a u svrhu prevladavanja sve većeg jaza između strukovnih organizacija u gradu, i sam predložio sastav zajedničkih kandidatskih lista (u oba izborništva biralo se ukupno 24 zastupnika, po 12 u svakom). Prema *Demokratu*, na obje liste trebalo bi biti zastupljeno nekoliko građana Koprivnice židovske nacionalnosti (predviđeno im je pet mjesta "jer ih je uvijek isti broj bio"), po četiri trgovca i obrtnika te tri činovnika, "nu takova kojima je boravak ovdje stalniji".²⁷ Treba primijetiti

²³ HDA, Grupa XXIII, inv. broj 236.

²⁴ *Isto*. Od potpisnika predstavke uspio sam rekonstruirati imena tri osobe: Stevo Miličević, Niko Podravec i Milan Krajčinović. Dalje u predstavci stoji: "Mi se čudimo zašto to i radi čega te gdje to zapinje kome i u kakovu korist. U svim općinama u Hrvatskoj i Slavoniji obavljani su ogkada općinski izbori ali narod općine Sokolovačke kao da je kakovo prokletstvo na njega bačeno-nemože do raspisa izbora doći... Radi toga narod naš mnogo štetuje jer općinskoga proračuna neima za tri pune godine a sa općinskim dobrom se gospodari bez istoga. GOSPODINE BANE mi smo prisiljeni da se na VAS obratimo sa punim uvjerenjem da će te stvar odmah izvidjeti gdje je to zapelo te nami izbore odmah dati raspisati jer je narod radi toga zavlačenja i previše strpljivosti imao."

²⁵ Još u lipnju 1919. godine najistaknutiji član HPSS-a u Koprivnici, seljak Ivan Kraljić, ponukan napadima na stranku koji su isticali njezinu isključivu orijentaciju na seljaštvo, odgovorio je: "Neki kažu HPSS, brani samo interese seljaštva. Nije istina, ona brani cijeli hrvatski narod, ali da najviše brani seljačvo to stoji jer nijedan stalež nije bio tako tlačen košto seljački, a osobito sad u vreme rata." ("Iz Hrvatske Pučke Seljačke Stranke", *Demokrat*, I/1919., br. 17, 1.)

²⁶ "Nešto o gradskom izboru", *Demokrat*, I/1919., br. 26, 2.

²⁷ *Isto*.

da je, po ovakvom prijedlogu *Demokrata*, ostavljeno osam praznih kandidatskih mjesta koja su, vjerojatno, bila predviđena za organizaciju HPSS-a (list je naziva ratarskom) u gradu. Taj prijedlog organizacija HPSS-a je odbila. Njezin najistaknutiji pripadnik u Koprivnici, seljak Ivan Kraljić, odbijajući sve te prijedloge, i činovnika i *Demokrata*, istaknuo je da će organizacija HPSS-a na gradskim izborima istupiti samostalno.²⁸

Da od tih pregovora o zajedničkom istupu na predstojećim gradskim izborima neće biti ništa, dala su naslutiti još dva događaja. Najprije se koprivničkoj javnosti, putem *Demokrata*, obratio jedan od istaknutijih predstavnika činovničke organizacije u gradu, Rudolf Žličar. Iako nije kategorički odbio sve ponude o zajedničkom istupu, Žličar je bio prilično jasan kada je ustvrdio da “bez činovnika u društvenom i političkom pogledu je ne moguće u provinciji svaki rad”.²⁹ S druge strane, obrtnička organizacija u Koprivnici je u iznošenju svojih stajališta bila još izravnija. Na sastanku obrtnika 3. kolovoza 1919. konstatirano je da zajedničkog istupa neće biti, čak je predložena odgoda gradskih izbora “dok se prilike bar donekle ne promijene”.³⁰ Treba primijetiti da takva odluka nije donesena jednoglasno, što znači da se obrtnička organizacija u Koprivnici nije odlikovala jedinstvenošću pogleda na problem kandidiranja u gradskim izborima.

Kada je postalo jasno da je propala ideja o zajedničkom istupu svih grupacija na predstojećim gradskim izborima, suprotstavljene strane krenule su u razdoblje oštrih političkih prepucavanja. U pokušaju da seljaštvo odgurne iz domene HPSS-a *Demokrat* je u javnost istupio s idejom njihova organiziranja u posebne seljačke zadruge. Ističući da se seljak ne mora organizirati u “političkim strankama ili u političkoj grupaciji”, obrtnička organizacija u Koprivnici predlagala je da u “svakom i najmanjem selu i općini valja osnovati seljačke zadruge, kojima će, biti zadaća podignuti gospodarsko stanje seljaka”.³¹ Na taj pokušaj pridobivanja seljaštva iz gradske organizacije HPSS-a odgovoreno je nastavkom učvršćivanja položaja stranke kao jedinog zastupnika seljačkih interesa. Konačno su članovi obrtničke organizacije u Koprivnici odustali od svojih zamisli, ističući da će nastaviti djelovati na daljnjem povezivanju koprivničkog obrtništva u sklopu strukovne organizacije.³²

Gradski izbori u Koprivnici, obavljani po starom izbornom zakonu, održani su 11. i 12. rujna 1919. godine. U I. izborništvu (velikom), u kojem organizacija HPSS-a nije postavila kandidate, pobjedu su odnijele strukovne organizacije. Od 12 mandata tri su pripala činovnicima, četiri trgovcima, tri obrtnicima, jedan zastupnik izabran je iz redova građanstva, a za jedan mandat određen je uži izbor. No, u II. izborništvu apsolutnu je pobjedu odnijela kandidatska lista HPSS-a, osvojivši svih 12 zastupničkih mandata.³³ S vremenom su snaga i utjecaj HPSS-a u Koprivnici i dalje jačali pa je njegov predvodnik Ivan Kraljić, nakon nekoliko neuspjelih pokušaja, na sjednici gradskog zastupstva 4. studenoga 1919. izabran za gradonačelnika Koprivnice.³⁴

²⁸ *Isto.*

²⁹ “Nešto o gradskom izboru”, *Demokrat*, I/1919., br. 27, 2. Žličar je svoje obraćanje koprivničkoj javnosti u potpunosti temeljio na važnosti činovništva, naročito u pogledu modernizacije i ukupnog napretka Koprivnice. “(...) Svaki činovnik, pa i onaj, koji ostaje kraće vrijeme u gradu, što je rijetkost, ima već po svom odgoju i inteligenciji, za procvat grada toliki interes kao drugi građanin ako ne moguće i veći.” (*Isto.*)

³⁰ “Domaće vijesti-MO saveza hrvatskih obrtnika u Koprivnici”, *Demokrat*, I/1919., br. 27, 3.

³¹ “Organizacija seljaka”, *Demokrat*, I/1919., br. 29, 5.

³² “Gradski izbori”, *Demokrat*, I/1919., br. 30, 2. U odgovoru obrtnika se, pomalo rezignirano, ističe: “Ustrajte Vi samo na Vašem putu, organizirajte i stvarajte Političke organizacije. Obrtničtvo će naprotiv osnovati ono što mu je za život potrebno, a to su gospodarske zadruge koje će se brinuti da za svoje članove priskrbe jeftinog raznovrsnog materijala...” (*Isto.*)

³³ “Gradski izbori”, *Demokrat*, I/1919., br. 31, 3.

³⁴ “Ponovni izbor načelnika”, *Demokrat*, I/1919., br. 39, 3. *Demokrat* je Kraljićev izbor na mjesto gradonačelnika Koprivnice popratio s vidljivim nezadovoljstvom, oštro ga napadajući: “Svakako je sramota za građanstvo grada Koprivnice, da ovakav čovjek zauzima čast gradonačelnika, kažnjen bez ikakove naobrazbe i prosvjete (...) a jadnik jedva da se znade potpisati...” (*Isto.*)

Nakon što je krajem studenoga 1919. godine došlo do raspuštanja svih općinskih odbora i gradskih zastupstava u Hrvatskoj i Slavoniji, i Koprivnica je ostala bez izabrane gradske vlasti. Novi gradski izbori, sada po novom izbornom zakonu, raspisani su za 17. ožujka 1920. godine. Prema tom zakonu, svi gradovi s više od 6000 stanovnika biraju u gradsko zastupstvo 24 člana. Koprivnica je, prema tadašnjoj administrativno-upravnoj podjeli naselja, pripadala kategoriji gradova II. vrste (uz Koprivnicu, iz Hrvatske i Slavonije, toj kategoriji gradova pripadali su još Senj, Bakar, Sisak, Karlovac, Petrinja, Bjelovar, Križevci, Požega, Brod, Mitrovica, Karlovci i Petrovaradin) pa se i njezino zastupstvo sastojalo od 24 zastupnika.³⁵

Raspisivanje novih gradskih izbora ponovno je uskomešalo političku situaciju u Koprivnici. Mjesna obrtnička organizacija se prva aktivno uključila u predizbornu borbu. Još sredinom prosinca 1919. godine koprivnički obrtnici su, ističući važnost predstojećih gradskih izbora, izašli sa svojim programom. U dokumentu, koji je potpisao Edo Dorčić, na prvom se mjestu ističe važnost gradnje moderno uređenog carinskog ureda. Prema Dorčićevu mišljenju, a prije svega zbog pograničnog položaja Koprivnice, takav ured “treba bezuvjetno veliko skladište kao spremište za robu, koju valja ocarinariti, a treba bome i stanove za carinarsko činovništvo”.³⁶ Uz taj su zahtjev koprivnički obrtnici smatrali da buduće gradsko zastupstvo mora sve raspoložive mogućnosti upotrijebiti u opću modernizaciju postojeće infrastrukture i gradnju brojnih novih objekata. Tako se ističe potreba proširenja željezničkoga kolodvora, preuređenje gradske klaonice i ciglane te gradnja vodovoda i rasvjete. Kako svi ti planovi predviđaju i znatan priljev različitih stručnih kadrova, napose činovništva i obrtništva, program obrtničke organizacije u Koprivnici predstavlja zaista ambiciozan projekt.³⁷

Dorčić se u ovom dokumentu nije zaustavio samo na planu modernizacije Koprivnice, nego je iznio i stajališta obrtničke organizacije u Koprivnici u vezi s mogućnostima stvaranja koalicije različitih političkih i strukovnih grupacija. Smatrajući “da bi svaki samostalan istup bio neoprostiva pogreška”, koprivnički obrtnici su izašli u javnost s idejom zajedničkog sastanka svih zainteresiranih grupacija kako bi se “pred izbornu žaru [izašlo] sa jednom jedinstvenom listinom”.³⁸ Tako je ideja o zajedničkom istupu na predstojećim gradskim izborima ponovno dobila svog zagovornika u koprivničkoj obrtničkoj organizaciji. Kako bi potakli gradsku organizaciju HPSS-a na veće zalaganje za ideju o zajedničkom istupu na izborima, obrtnici su nastojali izaći iz, u ovom slučaju, uskih okvira struke. Na samom početku 1920. godine eventualnu mogućnost nejedinstvenosti zainteresiranih strana obrtnici su pokušavali opravdati zajedničkim interesom borbe protiv centralističkih snaga. Zauzeli su stav po kojem bi takva mogućnost bila opravdana jedino “kada bi u Koprivnici bila jaka Demokratska stranka pa bi ona kao takova htjela u gradsko zastupstvo proturati svoje ljude”.³⁹

Stajalište HPSS-a o toj stvari iznio je Rudolf Horvat koji je istaknuo svoju ožalošćenost činjenicom da u Koprivnici postoji razdor između obrtničke organizacije i HPSS-a.⁴⁰ Ipak, ni Horvat nije htio popustiti u stajalištu, a koje je svoje izvorište imalo u uvjerenju o snazi HPSS-a, koje je i potvrđeno na gradskim izborima u rujnu 1919. godine te već provedenim izborima u

³⁵ A. MILUŠIĆ, *Politički i pravni aspekti*, 116.

³⁶ “Novi izbor gradskog zastupstva”, *Demokrat*, I/1919., br. 45, 1-2.

³⁷ *Isto*.

³⁸ *Isto*.

³⁹ “Novi izbor gradskog zastupstva”, *Demokrat*, II/1920., br. 1, 1.

⁴⁰ “Složno u gradske izbore”, *Demokrat*, II/1920., br. 3, 1. Horvat je pokušao razloge tog razdora objasniti na sljedeći način: “(...) Obrtnici zavidjaju poljoprivrednicima što su tečajem rata i sada poslije rata skupo prodavali svoje proizvode, pa se tako riješili dugova i stekli gotov novac. Poljoprivrednici pak ljute se na obrtnike zato, što mnogo traže za izradjivanje potrebite robe, naročito za kožu i kožne proizvode.” (*Isto*.)

seoskim općinama koprivničkoga kotara. Upravo u toj činjenici treba tražiti razloge zbog kojih je on, iako u vrlo mlakom tonu, iznio svoje mišljenje na stranicama *Demokrata*. Konstatirajući snagu HPSS-a u Koprivnici, Horvat je istaknuo da bi “rado u toj stranci [HPSS-u, op. a.] vidio i obrtnike, kako ih nalazim u Virju, Gjurjevcu, Pitomači, Petrinji i po drugim mjestima”.⁴¹ Pritom se, u opravdanju tog stava, Horvat pozvao i na odluku Glavnog odbora stranke, a prema kojoj je dopušteno organizacijama HPSS-a ulaziti u predizborne koalicije s drugim političkim grupacijama ako se njihov program podudara s programom HPSS-a (u članku su potencijalni saveznici HPSS-a nazvani “rodoljubnim strankama”). Pomoću istog argumenta koji su upotrijebili obrtnici da bi sa sebe skinuli odgovornost za eventualni neuspjeh stvaranja zajedničke kandidatske liste, a koji tu mogućnost dopušta samo u slučaju velike snage centralista u kotaru, Horvat je ponovno prebacio odgovornost u ruke obrtničke organizacije. I on je ustvrdio da je jedan od osnovnih uvjeta, možda i najvažniji, pod kojim organizacije HPSS-a mogu sklapati predizborne koalicije, rušenje kandidata DS-a. Ipak, kako ne bi posve zatvorio vrata svim pregovorima, istaknuo je da će upotrijebiti sav svoj utjecaj na prvake stranke u Koprivnici da se “sporazume s rodoljubnim obrtnicima”.⁴²

U sklopu predizbornog djelovanja, a i kako bi koprivničkoj javnosti manifestirala svoju snagu, organizacija HPSS-a je krajem siječnja 1920. godine organizirala javnu skupštinu. Na skupštini je odlučeno da se ipak poradi na stvaranju zajedničke kandidatske liste za predstojeće gradske izbore. *Demokratu* nije promaklo da proklamirano zalaganje za zajednički istup ipak nema tako jaku podršku u redovima koprivničke organizacije HPSS-a. Zbog toga je, pomalo zlobno, primijetio da “kolaju glasine da se hoće od jedne strane ova nakana složnog i bratskog sporazuma sporazuma omesti”.⁴³ Koprivnički HPSS je središnju predizbornu skupštinu održao 7. ožujka 1920. godine (isti je dan održana skupština stranke u Peterancu), desetak dana prije održavanja izbora. Prema izvještaju *Slobodnog Doma*, na skupštini se okupilo oko 3000 ljudi, a list nije propustio istaknuti da su, uz pristaše HPSS-a, na skupštinu došli i “radnici, obrtnici, trgovci i školovana gospoda”.⁴⁴

Nisu samo nejasnost stvarnih namjera organizacije HPSS-a te želja obrtnika da uđu u proces pregovora o zajedničkom istupu kao ravnopravan partner HPSS-u (a dominantan u odnosu na ostale strukovne organizacije), što ipak ne odgovara njihovoj stvarnoj snazi, bili jedini čimbenici koji su uvjetovali neuspjeh sastavljanja zajedničke kandidatske liste. Početkom 1920. godine, kao sve važniji čimbenik na političkoj pozornici Koprivnice, pojavljuje se organizacija HZ-a. Stvarni utjecaj zajedničara nije ležao u njihovoj snazi, nego u činjenici što su uspjeli na svoju stranu pridobiti ostale strukovne organizacije u gradu. Kada su i organizacija HPSS-a i obrtnička organizacija uspjeli dogovoriti zajednički sastanak te kada se očekivalo da će i ostali sudionici predizborne borbe prisustvovati tom sastanku, *Demokrat* je objavio da “još nisu prijavljeni pouzdanici HZ, Činovničke organizacije, Trgovačkog saveza i Saveza intelektualaca”.⁴⁵

⁴¹ *Isto.*

⁴² *Isto.* Potrebno je primijetiti da Horvat lukavo barata epitetom “rodoljubni”. On ne samo što za potencijalne saveznike HPSS-a dopušta “rodoljubne” stranke, nego kada obećava i svoje zalaganje za daljnje pregovore s obrtnicima, u stvari se obraća samo jednom njihovom dijelu - “rodoljubnim obrtnicima”.

⁴³ “Domaće vijesti-Javna skupština”, *Demokrat*, II/1920., br. 7, 3.

⁴⁴ “Iz HPSS-Velika skupština u Koprivnici”, *SD*, XIV/1920., br. 3, 4. Glavni govornik na skupštini bio je Rudolf Horvat koji se obrušio na centralizam vođe DS-a, Svetozara Pribičevića, koji je “od svog učitelja Tise prenio u Jugoslaviju zatvaranje političkih protivnika, obustavu i zapljene novina, korupciju činovništva i proganjanje rodoljubnih činovnika. K tomu je iz Azije donio batinjanje seljaka, čime je Hrvatsku turnuo za 50 godina natrag, jer su batine u Hrvatskoj ukinute g. 1870.”. (*Isto.*)

⁴⁵ “Domaće vijesti-Gradski izbori”, *Demokrat*, II/1920., br. 9, 3.

Tablica 2.

Politička stranka	HPSS	SO	HZ	SRPJ
Broj mandata	17	2	4*	1
Broj glasova	1239	170	253	105

* U ovom broju sudjeluju HZ s dva te činovnici i trgovci s jednim mandatom.

re s obrtničkom organizacijom, a nije došlo ni do kontakata s organizacijom HPSS-a, svi planovi o zajedničkom istupu na gradskim izborima pali su u vodu. Tako je na izborima istupilo četiri odvojene kandidatske liste - lista HPSS-a, Saveza obrtnika (SO), komunista i HZ-a (u koaliciji s Činovničkim savezom i Trgovačkim savezom).

Rezultati gradskih izbora u Koprivnici, održanih 17. ožujka 1920. godine, prikazani su u tablici 2.⁴⁷

Iz rezultata tih izbora vidljiva je dominantna pobjeda HPSS-a. Ta pobjeda posebno dobiva na težini ima li se na umu činjenica da Koprivnica te Vrbovec (osvojili 19 od 24 mandata), uz izuzetak Zagreba (osvojen 1 od 50 mandata), predstavljaju jedina važnija gradska središta u Hrvatskoj i Slavoniji u kojem je stranka osvojila potreban broj glasova, dovoljan za osvajanje mandata. Osim toga, treba primijetiti da su u Koprivnici komunisti postigli jedan od najslabijih rezultata uopće, a ni HZ nije mogao biti zadovoljan postignutim rezultatom (u obližnjem Bjelovaru osvojili su apsolutnu većinu, kao i u Novoj Gradiški, Petrinji, Mitrovici i Bakru, a relativnu većinu osvojili su u Đakovu, Daruvaru i Ogulinu).

Zaista velik uspjeh HPSS-a, koji mu je dopuštao izbor gradonačelnika iz vlastitih redova bez dogovora s ostalim grupacijama, *Demokrat* je pripisivao široko rasprostranjenim predizbornim aktivnostima članstva stranke. S prisutnom zavišću u tonu konstatirano je da su u "svakoj ulici bili određeni povjerenici, koji su imali popisati sve muško i žensko za pravo glasa (...) držali su se skoro svako večer pouzdani sastanci, na kojima se tumačilo novo izborno pravo te jakost i potreba jedne čvrste seljačke organizacije".⁴⁸ Nakon što su gradski izbori bili obavljani *Demokrat* se potrudio da koprivničkoj javnosti pojasni sve zakulisne igre koje su se događale u pokušaju stvaranja zajedničke kandidatske liste (primjetna je činjenica da komunisti nikad nisu bili spominjani kao potencijalni partneri bilo koje grupacije). Sada obrtnička organizacija u Koprivnici zauzima sve blagonakloniji stav prema HPSS-u koji je težio stvaranju predizbornog sporazuma "sa svim ostalima organizacijama pridržavajući si kao najjača pravo na 14 mandata".⁴⁹ Sve se veća krivnja za neuspjeh prebacuje na organizaciju HZ-a u Koprivnici. Zajedničari su u početku odbijali pregovarati sa svima, osim s HPSS-om, a kad u svojim namjerama nisu uspjeli, okrenuli su se obrtnicima. No, i tu su naišli na odbijanje pa je svaka nada o zajedničkom istupu propala.⁵⁰ Ovdje je, očigledno s namjerom da se skine svaka odgovornost s obrtnika, ispuštena

⁴⁶ "Domaće vijesti-Gradski izbori", *Demokrat*, II/1920., br. 10, 3.

⁴⁷ HDA, PrZv, 6-14/10096/1919.-1725/1920., kut. 988; "Nakon obavljenih gradskih izbora", *Demokrat*, II/1920., br. 12, 1.-2.; A. MILUŠIĆ, *Politički i pravni aspekti*, 185.; S. VELAGIĆ, *Izbori*, 118. Kod rezultata gradskih izbora u Koprivnici postoje određene nedoumice. U svom radu Anto Milušić iznosi sljedeće rezultate: HPSS 16, HZ 2, KPJ 2, SO 2, činovnici 1 i Židovi 1 mandat. S druge strane Savo Velagić "vraća" HPSS na 17 mandata, HZ osvaja (uz koalicijske partnere) 4, SO 2, a komunisti "padaju" na 1 mandat. Prema *Demokratu* rezultati su bili sljedeći: HPSS 17, SO 2, HZ 2, činovnici 1, trgovci 1 i komunisti 1 mandat. Zanimljivo je ovdje upozoriti na članak u istoimenim novinama u kojem se tvrdi da na izborima "nastupaju seljaci [HPSS-op.a.], radnici [SRPJ-op.a.] i obrtnici posebno te hrvatska zajednica, činovnici i Savez trgovaca". (*Demokrat*, br. 11).

⁴⁸ "Nakon obavljenih gradskih izbora", *Demokrat*, II/1920., br. 12, 1-2.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ *Isto*.

činjenica da su ostale strukovne organizacije u gradu (činovnici, trgovci) u međuvremenu pristale na formiranje zajedničke liste s HZ-om. Uostalom, takva odluka činovnika i trgovaca i ne predstavlja posebno iznenađenje imamo li na umu socijalnu strukturu HZ-a. Budući da je dominantnu većinu članstva HZ-a činilo sitno građanstvo, odnosno “trgovci, obrtnici, gostioničari, pripadnici raznih činovničkih zvanja i slobodne profesije”,⁵¹ većim iznenađenjem čini se odluka Saveza obrtnika u Koprivnici da postave samostalnu kandidatsku listu, pa čak i da, u svojim stajalištima, bude bliže HPSS-u.

IZBORI ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU U KOPRIVNIČKOM KOTARU 1920. GODINE

U istoj godini kada su održani općinski i gradski izbori (1920.) birači koprivničkoga kotara još su jednom izašli na birališta. Ovom prilikom radilo se o prvim parlamentarnim izborima, vođenim za poslanička mjesta u Ustavotvornoj skupštini u Kraljevini SHS. Ove izbore raspisala je “koncentracijska” vlada Milenka Vesnića, istaknutog pripadnika Narodne radikalne stranke (NRS). Izborni zakon po kojemu su provedeni izbori za Ustavotvornu skupštinu donesen je 3. rujna 1920. godine. Zakon je odredio da se, gotovo u svim slučajevima izborne jedinice na području Hrvatske i Slavonije podudaraju s još vrijedećom administrativno-upravnom podjelom (podjelom na županije). Broj birača određivan u nekoj izbornoj jedinici određivan je po popisu stanovništva iz 1910. godine; činjenica koja je jasno privilegirala Srbiju. Prema tom zakonu je koprivnički kotar bio sastavni dio bjelovarsko-križevačkog izbornog okruga (županije).⁵²

Uvjerljivi pobjednik općinskih i gradskih izbora u koprivničkom kotaru, Radićev HPSS, bio je jedina politička snaga, uz manji izuzetak HZ-a, koja je kotaru provela široke predizborne aktivnosti. Najvažnija osoba u predizbornoj agitaciji HPSS-a u koprivničkom kotaru bio je seljak iz Ruševca Martin Crnčić, koji je čak i u službenom izvješću organa vlasti tako okvalificiran. U tom dokumentu stoji da je Martin Crnčić iz Ruševca “jedan od najvećih agitatora i to već odavna, za seljačku stranku Stjepana Radića”.⁵³ Crnčić je, očigledno, uložio velik trud u širenje ideologije HPSS-a među seljacima koprivničkoga kotara pa su njegovo selo Ruševac i obližnji Povelić postali “najnepokornija sela u cijelom ovom kotaru”.⁵⁴ Organi vlasti (žandarmerija) nisu se libili ni uporabe sile u nastojanjima da ugase širenje neraspoloženja među seljaštvom. U vrijeme neposredno prije održavanja izbora (jesen 1920. godine) bili su prisiljeni nekoliko puta intervenirati. Čini se da su, zahvaljujući Crnčićevoj agitaciji, ova sela postala iznimno neprijateljski raspoložena prema svakom pojavljivanju organa vlasti. U izvješću se, gotovo dramatično, konstatira da je Ruševac selo “suviše odorno, a kako ne imade u selu ni župnika, niti učitelja, niti ijedne osobe (podvučeno u dokumentu - op.a.), u koju bi se oblast pouzdati mogla, i koja bi među seljanima umirno djelovala, bojati se je, da će u jednom slučaju prekoračiti i suviše granice dopustivosti i tada postradati”.⁵⁵

⁵¹ H. MATKOVIĆ, *Hrvatska zajednica*, 15.

⁵² F. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija*, 216-218.

⁵³ HDA, Grupa XXI, Politička situacija, inv. broj 197, Kraljevska kotarska oblast u Koprivnici banu Matku Laginji 12. listopada 1920. godine.

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ *Isto*. O sukobu seljaštva s organima vlasti u Ruševcu i Poveliću u dokumentu stoji: “Istinit je navod izvješća žandarmerijskog komandira, da su jesenas u Ruševcu razoružali dva oružnika, a ljetos se oprli i potjerali financijalnu stražu, kada je došla onamo duhan popisivati. Kada ih se pako malo na red pritegne, tada lete svima oblastima i traže zaštitu. Tako je Martin Crnčić svoje suseljane odgojio. (...) U selu Povelići, tražeći vojne bjegunce, sukobili su se oružnici sa nekim Androm Frkićem i u tom sukobu nastreljena je žena Frkićeva u nogu.”

U predizbornim aktivnostima stranke u koprivničkom kotaru sudjelovali su i istaknuti prvaci HPSS-a. Tako je 2. studenoga 1920. godine predizbornu skupštinu stranke u Goli održao Ivan Pernar. Skupštini koja se održavala pred zgradom općinskog poglavarstva prisustvovalo je oko 200 seljaka. Pernar je u početku svoga govora općenito govorio o izborima i važnosti izlaska birača na njih. Postupno je počeo prelaziti na objašnjavanje aktualne političke problematike, a njegov govor sve je više postajao oštrom kritikom vlade i načina ujedinjenja. Nakon toga počeo je okupljenim seljacima tumačiti “značaj republike i ovo odobravajuć, gdje je popraćen od strane prisutnih sa burnim živio”.⁵⁶ U ovom trenutku intervencijom komandira žandarmerijske stanice u Goli Nikole Narančića Pernarov je govor prekinut. Opravdavajući svoj postupak naredbom viših vlasti, Narančić je raspustio skupštinu HPSS-a. Taj Narančićev čin nije doveo do izbijanja incidenta jer su se “prisutni ljudi razišli mirno svaki svojoj kući”.⁵⁷

Agitatori HPSS-a u propagiranju ideologije stranke nisu smetnuli s uma potrebu da se seljaštvu objasni, pored opasnosti od moguće pobjede centralističkih snaga, i opasnost koja im prijeti od komunizma. Na toj činjenici inzistiralo se u vrijeme provedbe općinskih izbora, ali i u jesen 1920. godine. Još u ožujku iste godine, desetak dana prije održavanja gradskih izbora u Koprivnici, na skupštini HPSS-a 7. ožujka Horvat nije propustio rastumačiti narodu “razliku između komunista i seljačke stranke”.⁵⁸ I već spomenuti Crnčić osuđivao je pokušaje komunista da seljaštvo u što većem broju privuku u svoje redove. Ističući da je komunistički pokret nesposoban zadovoljiti potrebe seljaka, Crnčić ga je okvalificirao “nesrećom za vas i za nas, a vaše sadanje vodje držim pukim orudjem batinaške gospode”.⁵⁹

Uz HPSS, od važnijih političkih stranaka tragove aktivnijeg vođenja predizborne kampanje moguće je rekonstruirati kod HZ-a. Ona se ne očituje u održavanju predizbornih skupština stranke te agitacijskim aktivnostima stranačkih prvaka. Treba primijetiti i da su naponi HZ-a ograničeni na grad Koprivnicu. Riječ je o činjenici da je stranka dobila potporu od dotadašnjih oponenta na političkoj pozornici Koprivnice, Saveza obrtnika. Da su koprivnički zajedničari uspjeli, u posljednji trenutak, osigurati potporu obrtničke organizacije u gradu, izašlo je na vidjelo samo šest dana prije održavanja izbora. Tada je *Demokrat* objavio vijest u kojoj se iznosi stav koprivničkih obrtnika koji su odlučili “podupirati listinu Hrvatske Zajednice što je program Hrvatske Zajednice provediv, bez opasnosti za obstanak Jugoslavije, a ipak na korist Hrvata”.⁶⁰ Pristajanjem obrtnika uz politički program HZ-a sve strukovne organizacije u Koprivnici su se našle pod političkim okriljem zajedničara, što je nedvojbeno predstavljalo važnu podršku stranci, ne samo na predstojećim parlamentarnim izborima, nego i u političkom prestrojavanju na lokalnoj razini.

Važno političko pitanje pri donošenju zakona po kojem su provedeni izbori za Ustavotvornu skupštinu bio je problem položaja i prava etničkih manjina. Na kraju je to pitanje zakon riješio

⁵⁶ HDA, PrZv, 6-14/19867/1920., kut. 1.065, Izvještaj komandira stanice u Goli od 2. studenoga 1920. godine.

⁵⁷ *Isto*.

⁵⁸ “Iz HPSS-Velika skupština u Koprivnici”, *SD*, XIV/1920., br. 3, 4.

⁵⁹ “Nešto o komunizmu i o rušenju kapitalizma”, *SD*, XIV/1920., br. 12, 2.

⁶⁰ “Iskrena riječ izbornicima”, *Demokrat*, II/1920., br. 46, 1-2. *Demokrat* je svojim čitateljima, u namjeri da pojača podršku HZ-u, donio i svoje stajalište o ostalim političkim strankama. Tako DS hoće “da jednim potezom pera izbriše sa lica zemlje sve Hrvate i što je hrvatsko”, komunisti mu nisu prihvatljivi zbog “neprovedivosti ideja”, NRS “neće nikog da pozna u Jugoslaviji, nikog drugog za gospodara osim Srbina”, s političkom platformom HPSS-a bi se mogli i složiti kada bi se stranka izjasnila za “federalizam”, a ovako se HPSS-u najviše zamjera jer traži “hrvatsku konstituantu i republiku, pa bilo to upravo i za tri same županije”, dok program Hrvatske stranke prava (HSP) smatraju kompatibilnim programom HPSS-a (!). (“Iskrena riječ izbornicima”, *Demokrat*, II/1920., br. 45, 1.)

tako što je većini pripadnika njemačke i mađarske etničke manjine uskraćeno pravo glasa.⁶¹ Naravno da to pitanje nije moglo ostati bez utjecaja u Koprivnici, iznimno multietničkoj sredini. Organi vlasti su ga riješili tako što su brojne pripadnike etničkih manjina lišili mogućnosti da slobodno izraze svoje političko stajalište. Nakon što je utvrdio da je broj pripadnika etničkih manjina u Koprivnici (u dokumentu se nazivaju strani elementi) minimalan, veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije javio je svojim nadređenima da su u “pravomoćnu izbornu listinu upisani državljani S.H.S.”.⁶²

Uz HPSS i HZ, u bjelovarsko-križevačkom izbornom okrugu kandidatske liste postavili su DS, NRS, Hrvatska pučka stranka (HPS), Hrvatska stranka prava (HSP), komunisti i Seljački savez (SS).

Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu od 28. studenoga 1920. godine u koprivničkom kotaru prikazani su u tablicama 3 i 4 te grafikonima 1 i 2.⁶³

Tablica 3.

Glasačko mjesto	Broj birača	Broj glasača	Postotak izašlih na izbore
Drnje	701	660	94,15%
Sigetec	545	503	92,29%
Gola	1354	1224	90,40%
Hlebine	693	633	91,34%
Peteranec	772	649	84,07%
Novi Grad	1830	1315	71,86%
Sokolovac	807	608	75,34%
Reka	799	660	82,60%
Srem	654	573	87,61%
Bregi	399	301	75,44%
Koprivnica	1647	1139	69,15%
Ukupno	10.201	8265	81,02%

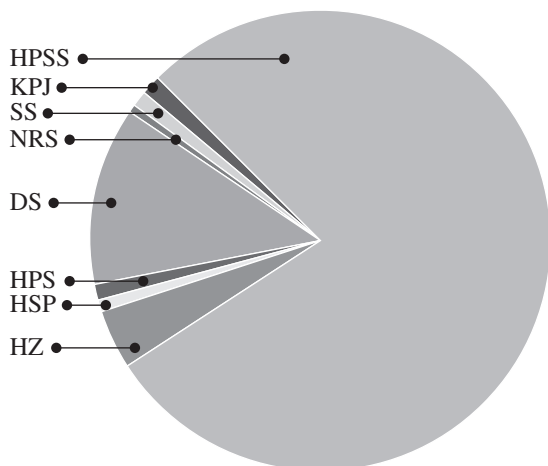
Tablica 4.

Glasačko mjesto	Broj glasača	HPSS	HZ	HPS	HSP	DS	NRS	SS	KPJ
Drnje	660	641	4	2	6	1	0	2	4
Sigetec	503	482	9	2	1	6	0	1	2
Gola	1224	1183	10	4	5	8	1	1	12
Hlebine	633	621	6	3	0	2	0	1	0
Peteranec	649	570	16	1	57	2	0	0	3
Novi Grad	1315	1031	11	10	1	193	27	26	6
Sokolovac	608	51	4	12	2	516	0	14	8
Reka	660	477	12	5	4	151	2	3	7
Srem	573	480	1	3	0	88	1	0	0
Bregi	301	246	13	1	0	4	0	34	3
Koprivnica	1139	712	253	21	29	56	3	6	66
Ukupno	8265	6494	339	64	105	1037	34	88	111
Postotak dobivenih glasova	100,00%	78,57%	4,10%	0,77%	1,27%	12,55%	0,41%	1,06%	1,34%

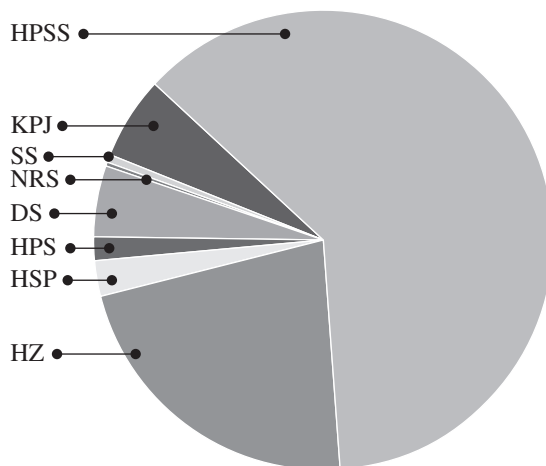
⁶¹ Tijek rasprave o tom pitanju u Privremenom narodnom predstavništvu vidi u Zlatko MATIJEVIĆ, “Gradjani na otkaz - njemačka nacionalna manjina i 9. članak Zakona o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1920.)”, *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, XI/2003., Osijek 2003., 163-175.

⁶² HDA, Unutarnji odjel Zemaljske vlade, 5/2/7546/1920., kut. 4.591, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije PrZv u predmetu izbornici stranih narodnosti. Veliki župan je još dodao “da strane narodnosti nisu uopće ulazile u izborne listine, jer ih nisu smatrali našim državljanima”. (*Isto.*)

⁶³ “Izborni vjesnik grada Koprivnice”, *Demokrat*, II/1920., br. 50, 3.; *Statistički pregled izbora narodnih poslanika Kraljevine SHS za Ustavotvornu skupštinu*, Beograd 1921., kotar Koprivnica; S. VELAGIĆ, *Izbori*, 119.

Grafikon 1: Kotar Koprivnica (postotak dobivenih glasova)

Grafikon 2: Grad Koprivnica (broj dobivenih glasova)

Prema službenim podacima, u koprivničkom kotaru je prije izbora za Ustavotvornu skupštinu bio 10.201 birač. Od njih je svoje pravo aktivno iskoristilo (tj. pristupilo glasovanju) 8265 birača ili 81,02%. Ovakav visok postotak izlaska na glasačka mjesta pokazuje i visok stupanj zainteresiranosti stanovništva koprivničkog kotara za aktualnu političku problematiku. Ipak, tako visok postotak izlaska na birališta ne vrijedi za cjelokupno područje kotara. On je najniži u središtu kotara - Koprivnici, a nešto niži je i u općinama kotara s znatnom populacijom srpskog stanovništva, tj. u Sokolovcu i Podravskom Novigradu. Upravne općine s dominantnim udjelom hrvatskog seljaštva pokazuju mnogo viši postotak izlaska na birališta od kotarskog prosjeka (osim glasačkog mjesta u Bregima).

Kao i na općinskim izborima, tako je i na parlamentarnim uvjerljivi pobjednik Radićev HPSS. Upravo su izbori za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine predstavljali potvrdu često korištenog predizbornog slogana agitatora HPSS-a da stranka predstavlja cijeli hrvatski narod. Kako se vidi iz rezultata izbora u koprivničkom kotaru, hrvatsko seljaštvo je u potpunosti svoje povjerenje dalo Stjepanu Radiću.⁶⁴ Tako uvjerljiva pobjeda HPSS-a i visok postotak izlaska na izbore, naročito u seoskim općinama koprivničkoga kotara, pokazuju i svu uspješnost ustrajnih te široko rasprostranjenih predizbornih napora pristaša i članstva stranke. Druge hrvatske stranke nisu predstavljale nikakvu prijetnju naporima i uspjehu HPSS-a. Iako ideološka nastojanja DS-a nisu bila usmjerena prema zadobivanju povjerenja samo srpskih birača, nego u jednakoj mjeri i hrvatskih, rezultat stranke u koprivničkom kotaru pokazuje njezinu ovisnost o srpskom biračkom tijelu. No, iz borbe s drugim strankama koje su pretendirale okupljanju srpskih birača (NRS, SS) demokrati su izašli kao apsolutni pobjednici.

I u Koprivnici je pobjednik HPSS, ali ne više na tako uvjerljiv način (gubitak više od 500 glasova). Zajedničari su dobili točno isti broj glasova kao i na gradskim izborima u ožujku 1920. godine, što bi moglo značiti da se i nisu okoristili podrškom obrtničke organizacije. Vjerojatnije se čini da su u broju dobivenih obrtničkih glasova na gradskim izborima (170) u velikom postotku sudjelovali birači etničkih manjina kojima je, u većini, uskraćeno biračko pravo. S druge strane, nedvojbeno je nešto obrtničkih glasova otišlo i HSP-u, HPS-u te DS-u. I komunisti su doživjeli velik pad u odnosu na gradske izbore (39 glasova manje). Prva pojava radikala na političkoj

⁶⁴ Još u lipnju 1920. godine Crnčić je ustvrdio da se s punim pravom može reći "da je u seljačkoj stranci sada sav seljački svijet u Hrvatskoj". ("Tko je u hrvatskoj seljačkoj stranci", *SD*, XIV/1920., br. 11, 3-4.)

pozornici Koprivnice završila je katastrofalnim rezultatom (tri glasa). Na kraju treba primijetiti da, iako iz dostupnih podataka o gradskim izborima u Koprivnici nije moguće saznati ukupan broj birača, prilično se vjerojatnom čini mogućnost da je taj broj, u odnosu na broj birača na parlamentarnim izborima, doživio velik pad.

ZAKLJUČAK

Koprivnički kotar je 1920. godine bio poprištem dvostrukog političkog izjašnjavanja njegova stanovništva. Prvi puta, tijekom općinskih i gradskih izbora, HPSS se iskristalizirao kao središnja politička snaga u kotaru. Stranka je uvjerljivo pobijedila kako u seoskim općinama kotara, tako i u njegovu političkom, gospodarskom i upravnom središtu, gradu Koprivnici. I dok u općinskim izborima HPSS nije imao dostojnog protivnika, u Koprivnici su, nenadano, značajni politički čimbenici postale različite strukovne organizacije. Među njima je središnje mjesto zauzimao Savez obrtnika. Važnost obrtničke organizacije u Koprivnici dodatno je dobila na težini činjenicom da su obrtnici izdavali jedini tjednik u gradu - *Demokrat*. Političke ambicije strukovnih organizacija u Koprivnici su ipak bile limitirane dvjema činjenicama. S jedne strane, među njima nije došlo do jedinstvenosti u političkoj akciji. S druge strane, dopustile su da političke stranke (HPSS i naročito HZ) zauzmu ulogu odlučujućeg arbitra u njihovim nastojanjima. Tako su organizacije činovnika i trgovaca u Koprivnici pristale na pokroviteljstvo organizacije HZ-a, a obrtnici su na izbore izašli samostalno. Uz istaknuti trud stranačkih agitatora, i ovom činjenicom je dodatno otvoren put uvjerljivoj pobjedi HPSS-a. Nekoliko mjeseci kasnije (studeni 1920. godine) u Kraljevini SHS održani su prvi parlamentarni izbori. I ovaj je put HPSS ostvario uvjerljivu pobjedu. Izbori su pokazali da većinsko hrvatsko stanovništvo koprivničkoga kotara u potpunosti slijedi politiku Stjepana Radića.

SUMMARY

Based on existing archives, publishings by political parties and otherwise, as well the relevant literature, the author analysed pre-election activities and voting results from municipal and parliamentary elections in Koprivnica county in 1920. Both the municipal and the parliamentary elections showed, that Croatian Peasants Party, led by Stjepan Radić, was the strongest political force in the county. Political struggle in Koprivnica county was influenced by important role played by different professional organizations, such as the chamber of trades. Thanks to its support, after the November 1920 parliamentary elections, another Croatian political party, Hrvatska Zajednica (Croatian Community) shall have become a big rival to Radić' party in Koprivnica.

